

Jani

Már azért is tisztelni kellene, hogy kitartott neve mellett. Kovács János. Van ennél tuca-tabb tucatsnév? De hát ő még egy ch-t sem ragasztott a cs helyébe. Így iratkozott be a Színművészeti Főiskolára; így diplomázott, és így szerződött — még 1952-ben — a Szegei Nemzeti Színházzal. Azóta ott Kovács János. Jó pár esztendeje Jászai-díjasként.

Majd huszonhárom év ugyanabban a vidéki városban — ez megint csak nagyon tiszteletre méltó dolog.

„Tisztelni kellene?” „Tiszteletre méltó dolog?” De hát lehet ezt mondani, ha róla szól az ember? Nem lehet. Kovács János Jászai-díjas ugyanis — Jani. Jani, ha színpadra szólítja az ügyelő; Jani, ha fröccsözni hívják az úszóházban; és Jani, ha — „Te mindig kézsre hozod a verset!” — szavalni kéri valahová.

Bizony, ő Jani, és azt hiszem, hogy mindenképp föltött ez a „Jani” a kulcsa annak az egy helyben, egy színházban eltöltött majd huszonhárom évnek.

Most persze el kellene mondani, hogy Kovács Jánosból hogyan lett — Jani.

Tanulmány-, sőt regénytema. Inkább sztorikat mondok.

Az első sztori. (Erre én esküszöm, ő viszont — eskü alatt vallja — nem emlékszik rá.) Szóval, ötvenkettőben vagy ötvenháromban — tehát még nagyon vékonyan és nagyon friss diplomásan — neki kellett konferálnia a szegei színház brigádműsorát a tömörkényi kultúrházban. Az alig száz férőhelyes terembe bezúfoltak vagy százötvenen, és — mint e sorok írója még piros nyakkendő uttoroként oly megdöbbentve látta — közénk akartak furakodni még legalább ennyien. Hogyan csinálta, frissen keményített hófehér apacsingében m'ket beszélt — nem tudom. Tény viszont, hogy az ajtórecsegtetésnek vége lett, és az előadást alig egyórás késéssel meg lehetett kezdeni. Tanulság: már akkor és annyira hallgatott rá a publikum.

A második sztori. Ezt ő mesélte, nagyon komoly arccal. Negyvennégy végén elhajtották otthonról, mint leventét. Egy határszéli faluban érte őket szilveszter éjszakája. Ott álltak zárt sorokban, töltött puskák között, és ő egyszer csak elkezdte énekelni a Himnusz. A többi gondoljuk hozzá...

A harmadik sztori. Illetve nem is sztori. Hogy mondtam? „Élet-körülmény”, valóság. Arról van szó, hogy öt Mezőkövesden a nagyanyja nevelte. Egy öreg parasztságos. És ő ezt is elmondta, elmesélte — „közölte”, mint nagyon fontos dolgot. És nemcsak nekem — másoknak is. Szóval, hogy ő még ezt is, ilyesmit is... A negyedik, az ötödik, a sokadik sztori?

A dolog úgy áll, hogy örökké pénztelen bölcsészként végigstatizáltam egy pár évet a Szegei Nemzeti Színházban, az egy-egy estére járó tizenöt forintokért. Janival mindjárt az első fellépétemkor összekérültem: a Zalameai bíróban ő volt a kapitány, míg én a dobos néma, de annál fontosabb szerepét alakítottam. (NB.: Károlyi Pista bácsi nekem mondta, hogy „Hé, te dobos, hirdesd ki a faluban, hogy aki szólni merészel, eb aki adta, eb módra vész el!” Valahogy így.) Szóval, Janit akkor láttam először próbálni. A bírót Kiss Feri bácsi játszotta, szegény Komor Pista akkorra már megtaposta a pulóverét — mint színházi körökben köztudott, nála ez jelezte, ha kedve szerint kezdte menni a dolgok —, tehát jó próbák voltak. És ezeken a különben is jó próbákon Jani volt az, aki végképp nem restellte hozni a figurát. Csak nyelt egyet, a számfűrés szerepmásolattal szürke nadrágjára csapott, és tényleg, mintha kicserélték volna. Megnőtt, megkeményedett. Ha megszólalt — azelőtt is, azóta is milyen természetes tisztasággal beszél! —, minden rendezői ukáz nélkül is vigyázzba vágtuk magunkat. És a dolog úgy is áll, hogy aztán láttam Janit Bicska Maxiként a Koldusoperában, Biffként Az úgynök halálában, öreg Hábetlerként a Rozsdatemetőben, Doolittleként a My Fair Lady-

— O, de aranyos! Te, tiszta az apja! — ámuldozik egyik kismama a másik gyerekén, s majd bebújik az enniváló csöppség kocsijába maga is. Közben ott totyog mellette a sajátja, másfél év körüli, szintén aranyos csemete. — Jó neked, hogy még csak ekora Pistike. Hogy az örökös pelenkamosás, meg pacsmagolás az ételével? Ugyan! Visszasírod te még ezt a kort. Mert az én Mártikám, az egy örület! A múltkor is mi történt? Csak hallgasd meg! Nyugodtan főzök a konyhában; Mártikát lefektettem a heverőre, Mártika, hál' istennek, alszik. Soha vissza nem téro alkalom a házi munkára, de hisz tudod ezt te is. Szóval főzök, egyszerűen csak csörömpölés, gyerekcsírás. Hátrafordulok: hát majd szörnyet haltam. Az a kis bitang fölbredt, kionsot a konyhába. En megelőzően letettem a kőre a forró bablevest, amíg elkészitem a rántást. Ez a gézengúz nem leszede róla a fődöt?! Persze, hogy megsütötte az újját.

— De ha belemártja a kezét a levesbe... — szól közbe a fiatalasszony együttérzéssel.

— A, ne is beszéljünk róla. Majd lesz részed benne neked is! Na és mást ne mondjak. Az természetes, hogy a könyvszekrény alsó két polcát kiürítettük, hogy ne rámolja le a könyveket. Eleinte úgy néztünk ki mindig, mint-ha költőzködnénk. De ki gondolt a lámpára, ott a tévé tetején, hisz el sem éri a gyereket.

— Jaj, ne is folytasd! Csoda, hogy Mártikának nem lett semmi baja.

— Nem akarok rémtörténetekkel felizgatni, de hallottál már biztos olyat, hogy ablakra vagy erkélyre mászott fel a kisgyerek, onnan zuhant le... Szóval, örökös rettegés ezekkel a gyerekekkel az élet, mihelyt mászni-járni tudnak. O, de drágán alszik Pistike — mosolyog be ismét a kocsiba —, milyen komolyan szopja azt a cumit! Ne türelmetlenül kezdj már Mártikám — inti rendre a ficánkoló kislányt —, fogd edesanya kezét szépen, látod, beszélgetek a névvel. Mind ilyenek ebben a korban: Márti, állj meg, hova szaladsz?

Fékcsikorgás. Elálló lélegzetek — Mártika ismét megúsza. A mama példatára újabb történettel gazdagodott.

Ch. A.

Nemzet és történelem

Nemzeti létünk sajátosságai, lényegi vonásai — bár alakulnak, módosulnak — egészükben mégis múltunkban gyökereznek. Feltehetjük a kérdést: mindig nemzeti keretek között játszódtott-e le az emberiség, vagy legalábbis Európa történelme, avagy a nemzetek önmagukban véve is történeti képződmények, tehát „megszülettek” a fejlődés során?

Nemzetünk születésének hajnalán, a múlt század elején rengetegen fordultak e kérdésekkel a múlt irásos és hagyománybeli tanúságtételeihez, és vallatni kezdték a forrásokat. A korabeli elképzelések szerint a nemzet azonos volt a múlttal. Kölcsey Ferenc volt az, aki elsőként ismerte fel, hogy a nemzetet nem a múlt határozza meg. A nemzet konkrét történeti képződmény: nem a múlt írja elő, hanem adott feltételek és lehetőségek alakítják. Mondanunk sem kell, az elméleti viták háttérében politikai megfontolások rejlettek: azokat az elveket keresték, amelyek irányítéként szolgálnak az ország sorsát vezérlők kezében. Ezt a jövőre irányultságot elsőként Széchenyi foglalta össze híres aforizmájában: „Sokan azt gondolják: Magyarország — volt. En azt szeretem hinni — lesz.” Igaza volt és igaza lett, de ez az út annyi kanyargót és buktatót rejtett magában, hogy minden történelmi fordulónál újra és újra fel kellett tenni a kérdést a nemzet és a történelem kapcsolatáról, hiszen a történelem sohasem lezárt, a változásával átalakul a nemzet is.

S micsoda változások mentek végbe történelmünkben csak az utóbbi száz-százötven évben is! 1848-ban forradalmi úton megindult, majd felülről, kompromisszum útján 1867-ben lezárult az ország polgári átalakulása. Megszületett a kapitalista Magyarország, amely a polgári nemzet kifejlődésének elengedhetetlen feltétele. A nemzeti fejlődés mégsem lehetett zavartalan, mert a régi Magyarországon sok nemzeti-szerű ország volt, s az egymást keresztező nemzeti törekvések lehetetlenné tették egyes valós nemzeti igények kielégítését. A „kárptöltést” a nemzeti tudat nagyra növesztése, a nacionalizmus jelentette. Mondanunk sem kell, egyik nacionalizmusnak sem volt „igaza”. Ma már a történeti kutatások fényében világosan leszögezhetjük: nem lehetett igazságos megoldás a polgári nemzetek érdekeinek szembesítése és egyeztetése alapján.

Nem igazságos, hanem igazságtalan rendezés volt a trianoni békerendezés is, amely megszüntette ugyan a sok nemzetiségű, a nemzetiségi elnyomás rendszerére épülő történelmi Magyarországot, de helyette nemzeti kisebbségeket magukba foglaló utódállamokat hozott létre. Az új igazságtalansággal a Horthy-Magyarország hivatalos propagandája a régít állította szembe, mint ideális megoldást. Hivatalos ideológia lett a nacionalizmus, a revíziós sovinizmus.

Korántsem véletlen, hogy abban a korszakban különös éles-séggel vetődött fel a kérdés: mi is a nemzet? Amit az uralkodó propaganda állít — s ekkor a haladás hívei nem számolhatnának többé a nemzettel —, vagy létezik egy más, igazabb magyarság is? A korszak vezető történet-sze, Szekfű Gyula a második világháború küszöbén már kiabándult a hivatalos nacionalista ideológiából, amelynek pedig egyik megteremtője is volt, s személyes felelősségét felismerve törekedett a korrekcióra. „Mi a magyar?” kérdéssel adott ki vaskos tanulmánykötetet, amelybe rajta kívül a korszak szellemi életének kiválóságai, így Kodály Zoltán, Babits Mihály is írtak tanulmányokat.

Az újabb, legnagyobb jelentőségű történelmi sorsforduló, a felszabadulás a nemzet számára is új történelmi távlatot nyitott. Napirendre került a nemzeti fejlődés kiteljesedését jelentő szocialista nemzetnek a megteremtése, olyan közösség létrehozása, amelyben már nincsenek kibékíthetetlen ellentétű társadalmi csoportok. Történelmi szemléletünk — mint erre az 1968-ban elhunyt kiváló történész, Molnár Erik rámutatott — számos nacionalista maradványt őriz. Véleménye a társadalomtudományban és a közvéleményben, a publicisztikában egyaránt nagy vitát váltott ki. A polémia több évig húzódtott, s megnyugtató módon a mai napig sem zárult le. Eppen e sokáig eszmecsere hozta napvilágra, hogy alapvető feltáró munkák hiányának még ahhoz, hogy valamelyest is megnyugtató módon le lehessen zárni egyes vitás történeti kérdéseket.

Egy mintaszerű „mélyfúrás” azonban már itt van előttünk: Szűcs Jenő könyve, a Nemzet és történelem. A kötet tanulmányai nem az olyan sokat vitatott 16—18. századi korszakkal foglalkoznak, hanem a nemzeti kérdés előzményeit tárják fel a 10—14. századi magyar történelemben. Az Árpádok korában a nyugati kereszténység, majd a kifejlődő rendiség ideológiáját alkalmazták — persze a hazai viszonyokhoz igazított változtatásokkal — az első „hungarus” (nemesi értelemben vett „magyar”) koncepció kialakításakor. A jobbágyok persze, még ha magyar nyelvűek is, nem tartoztak a „nemesi nemzet” kötelékébe — amelyet a kiváltságok mellett éppen a latin nyelvűség kapcsolt egybe. Későbbi — és a nemzet kialakulása szempontjából döntő — fejlemény, amikor megfogalmazódik a nemesekre és jobbágyokra egyaránt kiterjedő nemzetiségi tudat. De még a 16. században is döntőnek a származást, a nemesi, polgári vagy jobbágyi renchez tartozást tekintik, másodsorban a kereszténység, tehát a valós közössége az összetartó tényező, s csak ezután jön a közös nyelv vagy a (képzelt) közös származás.

Nemzet és történelem napjainkban, a mostani történelemben nem ellentétesek többé — a múltbeli ellentmondások kibogozásával és megértésével remélhetően nem lesz már sokáig adós a nemzeti tudat ébrentartásában oly jelentős szerepet játszó történettudomány sem.

GERGELY ANDRÁS

ban, és láttam operettben káftanosan, bajszosan, és láttam a Dóm téri nagyszínpadon — fogalmazzunk így — kisebb szerepekben. Olykor írnom is kellett róla. Hogy miket írtam, az most nem érdekes. Az érdekes az, hogy Jani ez alatt a huszonhárom év alatt végig Jani maradt. Jó, nagyon jó, sőt remek — alakítások egész sorát hagyta maga mögött, és közben el-elmondta, hogy az a Himnusz meg a nagymamája... A múlt évad végén azt írta róla a Film, Színház, Muzsika, hogy „alig szerepében teszi helyre az egész előadást”. Ilyesmit azért nem mindenkiről írnak; ez már tényleg valami. Valami — így, nagy kezdőbetűvel.

A jó múltkor összefutottunk a színház társalgójában.

— Sok jót hallani mostanában rólad! — mondtam.

— Igen — felelte —, most úgy kezdenek összejönni a dolgok.

Most, huszonhárom év után, pár esztendővel az ötvenedik előtt. És anélkül, hogy pesti szerződés után szaladgálna, és anélkül, hogy meggyűrődött arca föltűnne a mozikban, a képernyőn csak félévente is, és anélkül, hogy tanfoglalóan tiszta beszéde megtöltené a szinkronstúdiókat.

Jani tehát így lett Jani, és — bár erről nem esett szó köztünk — azt hiszem, így is akar Jani maradni.

Mit mondhatok még?

Csak azt: rettentően örülök, hogy így és ott és ennyire jóba tudott lenni önmagával...

AKÁCS LÁSZLÓ

Mátyás Ferenc

Földalatti majális

Minap a temetőben jártam, fölkerestem halottaimat, szomorú dalaikat mondták, magot vetett a néma, a vak, — földarcú szüzek voltak, napszámoslegények, árnyá vált tanyasi szegények, kaszáltak, tengerit törtek, gyúrták magukat sárra, — koporsón úsztak a földben, asszonyok evettek felém, juhászok csillag szemre volt a sötétben a fény, — Majális tartottak a lányok, fűzfák alatt daloltak, hozzá csontjukkal doboltak, s beleöregedtek a dalban, — katonazubbony csüngött hatszáz derék legényen, ők tűzvonalból jöttek, glóriájuk a „szegény”, bolyongtak, igazolnák: véten tettük parancsra cselekedték, sebükkel feküdtek ravatalra, — fehér ingben az örül, Örsze várja az urát,

negyven éve, kizöldült sírja fölött már a vád, — a toronyór harangoz, egy csapat summás nyakig elmerül a munkában, temetnek megint valakit.

Könyveim mérik, mit tett e temető-ország fönt, s az utolsó kaszáig hány zsákot teli döngölt, — a tisztartó is ott áll, s apám, ki mindig első volt a munkában, így szólt: jól csinálod, kisfiam... s másnap esett az eső.

